

**Н.Г.Баліцька**

## **ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ РІДНОЇ МОВИ В СПОЛУЧЕНИХ КЛАСАХ**

Першого вересня 2004 року до шкіл Черкащини прийшло 12,5 тисяч першокласників – на 700 менше, ніж у попередньому році. Тенденція скорочення кількості дітей, що наповнюють школи, вже стала традицією. 2001 року в школи пішло 17906 першокласників, 2002-го – 14715, 2003-го – 13242. І так по всій Україні. Особливо зменшується кількість учнів у сільській місцевості, що веде до збільшення малокомплектних шкіл.

У кожному районі Черкаської області таких шкіл 4-5. Їх середня наповненість 25-40 учнів. Зокрема й в Уманському районі є три малокомплектних школи.

Про проблеми і труднощі малокомплектної школи написано в педагогічній літературі й сказано на нарадах різного рівня, конференціях, з'їздах, семінарах досить багато. Вони добре відомі всім працівникам органів освіти, керівникам шкіл і вчителям, які працюють у таких школах.

Але при навчальних труднощах можна і треба знаходити нові, більш ефективні засоби організації навчального процесу (форми, методи, прийоми навчання і виховання), оптимально використовувати для цього всі можливості, пов'язані зі специфікою навчально-виховної роботи в малокомплектній школі. Говорячи про труднощі, слід пам'ятати і про переваги сільської малокомплектної школи і раціонально використовувати їх у повсякденній практичній діяльності. В умовах малого села школа ставиться всім миром. Тут легко створити обстановку доброї і великої сім'ї, організувати різнобічне співробітництво дітей і дорослих, створити різновікові колективи за інтересами. В малому селі всі події в школі стають надбанням населення.

Малокомплектна школа живе життям сім'ї і села, гостро реагує на все нове, прилучає дітей до матеріальної і моральної культури, всього укладу сільського життя. Місце проживання школяра стає тут поняттям не територіальним, а соціальним.

В умовах малої школи педагог має чудову можливість вникнути до найменших деталей у життя кожного учня, розрахувати навчання на кожного школяра, включити всіх дітей у різноманітну діяльність за інтересами, захопити їх улюбленою справою. Це лише деякі переваги малокомплектної школи. Уміле використання специфічних особливостей малої школи в практичній роботі – запорука більш високої якості навчання і виховання в ній.

Переваги перевагами, але не слід забувати, що основою основ шкільної справи є професійна культура вчителя, його освіченість, його готовність сприймати іншу думку, його здатність бути зразком високоморальної поведінки для навколишніх, особливо на селі, де він завжди – і на роботі, і в

побуті – знаходиться у всіх на виду, під постійним спостереженням і дорослих, і дітей.

Одна із проблем сьогодення – підготовка вчителя до одночасної роботи з двома-трьома початковими класами, до здійснення індивідуального навчання і виховання, формування творчого підходу до роботи з класами при малій наповненості в них учнями. Ця проблема не тільки суто педагогічна. Вона, звичайно, пов'язана і з соціально-економічними умовами суспільства, яке ще недостатньо забезпечує в рівній мірі ефективний розвиток усіх шкіл.

Теорією і практикою педагогічної діяльності в малокомплектній школі майбутні вчителі початкових класів оволодівають завдяки введенню в навчальний план Навчально-наукового інституту соціальної та мистецької освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини спецкурсу „Особливості роботи вчителя в малокомплектній школі”. Програма спецкурсу розроблена з урахуванням сучасних досягнень у галузі філософії, педагогіки, психології, філології, методики викладання мов. Вивчення його розпочинається після оволодіння студентами основним курсом методики викладання мови в початкових класах. Це дає їм змогу використовувати вже набуті знання про методи, прийоми, технології навчання молодших школярів з основних розділів програми з мови при проектуванні навчального процесу в малокомплектній школі. Крім того, на заняттях з методики вже при вивченні теми „Значення і завдання вивчення рідної мови в початкових класах” звертаємо увагу на особливості вивчення цього предмета в малокомплектній школі.

Навчання рідної мови в умовах сумісної роботи двох, а іноді й трьох класів одночасно, чи навчання дітей різним предметам, наприклад, рідна мова і природознавство, приводить до того, що упор у роботі робиться на навчання писемному, а не усному мовленню. (Програма ж з рідної мови для початкових класів передбачає випереджувачий розвиток усного мовлення). Завдяки цьому учні одержують певні навички роботи з зошитом і підручником, привчаються правильно оформляти письмові завдання, вчать охайності і каліграфічності письма. Такі навички знадобляться їм у навчанні особливо з тих предметів, де записи треба вести самостійно, без постійного контролю й підказки вчителя.

Сумісне навчання дітей різного віку заставляє вчителя, диференціюючи процес навчання, привчати більш старших дітей до самостійної роботи. Така робота сприяє систематичному спілкуванню учня з книгою, формує в нього звичку працювати самостійно, знаходити, систематизувати й узагальнювати одиниці мови за завданням учителя.

Проте певна обмеженість у колективних формах роботи, у спілкуванні з учителем і у вправах на розпізнавання орфограм, а не знаходження їх, обмеженість у використанні коментованого письма призводить до слабкої сформованості навички грамотного письма і орфографічної зіркості. З цих же причин в учнів уповільнюється корекція звуковимови, в їх мові затримуються діалектичні помилки, що створює перешкоди до вироблення орфографічних навичок і культури мовлення.

Звертаємо увагу студентів на те, що вдосконалення навчання рідної мови в таких класах можливе у зв'язку з перебудовою навчального процесу, що дозволить уникнути вказаних недоліків із врахуванням особливостей навчання мови.

Рідна мова для школяра будь-якого віку – це не тільки мета, але й засіб навчання. Ми навчаємо українській мові з її ж допомогою. Більше того, будь-якому іншому предмету ми навчаємо з допомогою рідної мови.

Отже, навчання рідної мови здійснюється практично на будь-якому уроці. На уроці рідної мови ми навчаємо не просто одиницям мови, а засобу навчання всім іншим предметам, вчимо міркувати.

На практичному занятті з теми „Аналіз програми і підручників з рідної мови” звертаємо увагу студентів на повторюваність ряду тем у програмах для початкових класів, що дає змогу проводити однотемні уроки. В останні роки вчителі планують і успішно проводять такі уроки.

Корисні рекомендації щодо проведення однотемних уроків дають О.Я.Савченко і Г.Ф.Суворова: „... щоб правильно визначити, при вивченні яких тем є можливість для однотемних занять, треба чітко уявити перспективу засвоєння певного матеріалу, а для цього треба зіставити вимоги програм по класах” [2].

Студенти вчаться зіставляти програми з рідної мови по класах, визначати тематику однотемних уроків. Так, при зіставленні програм для другого, третього і четвертого класів було виділено ряд тем, які збігаються: Текст. Речення. Значення слова. Будова слова тощо. Такий збіг пояснюється спіралевидним (ступінчато-концентричним) принципом побудови програми з рідної мови для початкових класів, відповідно до якого розділи програм повторюються з класу в клас, але на вищому рівні, в ширшому об'ємі.

Урок рідної мови в початкових класах завжди має тільки комплексний характер, що передбачає формування мовних навичок: графічних, лексичних, граматичних, мовленнєвих. Плануючи однотемні уроки, студенти вчаться проектувати формування мовних навичок.

Після ознайомлення з новими технологіями навчання (інтерактивними) студенти вчаться розробляти картки-завдання для однотемних уроків, обговорюють їх, удосконалюють зміст текстового матеріалу і практичних завдань, добирають найбільш вдалу інтерактивну вправу залежно від теми уроку, місця вправи у його структурі.

На однотемних уроках доцільно, на думку студентів, використовувати такі технології, як робота в парах, у малих групах, „мозковий штурм”, „мікрофон”, „незакінчені речення”, „навчаючи вчусь” тощо.

Покажемо на прикладі використання на однотемному уроці технології „робота в малих групах” при опрацюванні тем „Головні слова в реченні” (2 кл.). „Головні та другорядні члени речення” (3 кл.).

Урок можна провести за таким планом:

1. Хвилинка каліграфії.
2. Вибірковий диктант.

Учні другого класу записують лише слова, що відповідають на питання хто? що?, а третьокласники – словосполучення іменника з прикметником.

3. Коментоване письмо.

Учні обох класів у зошитах та на дошці записують речення: Господарює осінь у тихому саду. Відцвітають ніжні хризантеми.

Інтерактивна вправа (робота в малих групах).

Картка для 2 класу.

1. Про що говориться в першому реченні? Підкресліть це слово. Поставте до нього запитання. Що сказано про осінь? Підкресліть це слово двома рисками. Поставте до нього запитання. Це головні слова в реченні.
2. Поділіть слово *відцвітають* для переносу.
3. Зробіть звуко-буквений аналіз слова *осінь*.

Картка для 3 класу.

1. Встановіть зв'язок слів у реченнях.
2. Визначте головні і другорядні члени речення. Підкресліть.
3. Зробіть звуко-буквений аналіз слова *відцвітають*. Поясніть його написання.

Важливим моментом групової роботи є опрацювання змісту карток і представлення результатів. Учні кожного класу по черзі підходять до дошки (кожен своєї) і відображають одержані результати, доповідають про них.

Така праця зацікавлює дітей, згуртовує їх. Старші учні розширюють, узагальнюють набуті знання, закріплюють набуті вміння та навички, мають можливість оцінити відповіді молодших, а ті – відчутти, як багато знають їхні старші товариші, і в них виникає бажання не відставати. Крім того, молодші ознайомлюються попередньо з новим матеріалом.

Студенти імітують різні технології, вчаться добирати матеріал, ставити запитання, організують роботу „учнів”, аналізують результати, вчаться будувати узагальнюючі таблиці, опорні схеми, робити висновки.

Інтерактивні вправи можуть використовуватись на кожному уроці, а узагальнюючі уроки, уроки розвитку мовлення, специфічного повторення можуть бути проведені як інтерактивні. Пропонуємо студентам визначити теми уроків, які можна було б провести як інтерактивні. Повторюємо структурні етапи такого уроку, розкриваємо їх зміст. Структура інтерактивного уроку складається з п'яти елементів:

- а) мотивація навчальної діяльності;
- б) оголошення теми та очікуваних результатів;
- в) надання необхідної інформації;
- г) інтерактивні вправи – центральна частина уроку;
- д) підбиття підсумків, оцінювання.

Студенти ознайомлюються з особливостями диференційованого навчання, практика якого набула широкого розповсюдження, особливо в малих групах. За такого навчання учні орієнтуються на одержання знань не тільки від учителя, але й від своїх товаришів, що значно полегшує їх самопочуття, підвищує інтерес до предмета, вносить у їх роботу елементи

здорового змагання і цікавості. В кожному класі виділяється три невеликі групи (частіше всього це пари). До першої групи входять учні, які проявляють здібності до творчого мислення. До другої групи належать ті, хто не проявляє великого інтересу до предмета, хоч може успішно навчатися. В третій групі працюють ті, хто матеріал з мови засвоює з великими труднощами. Такий поділ на групи умовний: кожен учень має право вибору групи залежно від своїх пізнавальних сил і здібностей.

Диференціюється й навчальний матеріал за ступенем його труднощі і значущості. В першій групі труднощів систематизується матеріал, засвоєння якого необхідне кожній людині, яку б професію вона не вибрала. Це – обов'язковий мінімум, доступний усім. Матеріал другого ступеня необхідний для продовження навчання мові, а третього ступеня – ґрунтується на застосуванні знань і навичок першого і другого ступеня труднощі і передбачає подальшу творчу діяльність учнів.

Студенти навчаються добирати диференційовані завдання за матеріалами підручників з рідної мови, з додаткових джерел.

Все це сприяє підготовці вчителя високої професійної культури, який зможе допомогти дитині відкрити світ добра і краси, зробити так, щоб прокинувшись вранці, вона з радістю збиралася до школи, щоб кожен день приносив їй відкриття, збагачував духовно, морально, наповнював її серце радістю спілкування з людьми і природою.

### *Список використаних джерел*

1. Підготовка майбутніх учителів до застосування нових технологій навчання у початковій малокомплектній школі: Монографія / Н.Г.Баліцька, О.А.Біда, Г.П.Волошина та ін.; За заг. ред. Н.С. Побірченко. – К.: Наук. світ, 2004. – С.39-48.
2. Пометун О.І. та ін Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук. метод. посібник / О.І.Пометун, Л.В.Пироженко. За ред. О.І.Пометун. – К.: Л.С.К., 2003. – 192с.
3. Присяжнюк Н.І. Однотемні заняття з шестирічними учнями у класі – комплектні // Поч. шк. – 1988. – № 7. – С.57-61.
4. Савченко О.Я., Суворова Г.Ф. Навчально-виховний процес у малокомплектній школі. – К., 1987. – С.66.
5. Суворова Г.Ф. Организация учебных занятий в начальной малокомплектной школе. – М.: Ассоциация „Профессиональное образование”, 1995. – 75с.